

Gadekær på Langeland

Kultur-
& Lokal-
historie

Flora
& Fauna

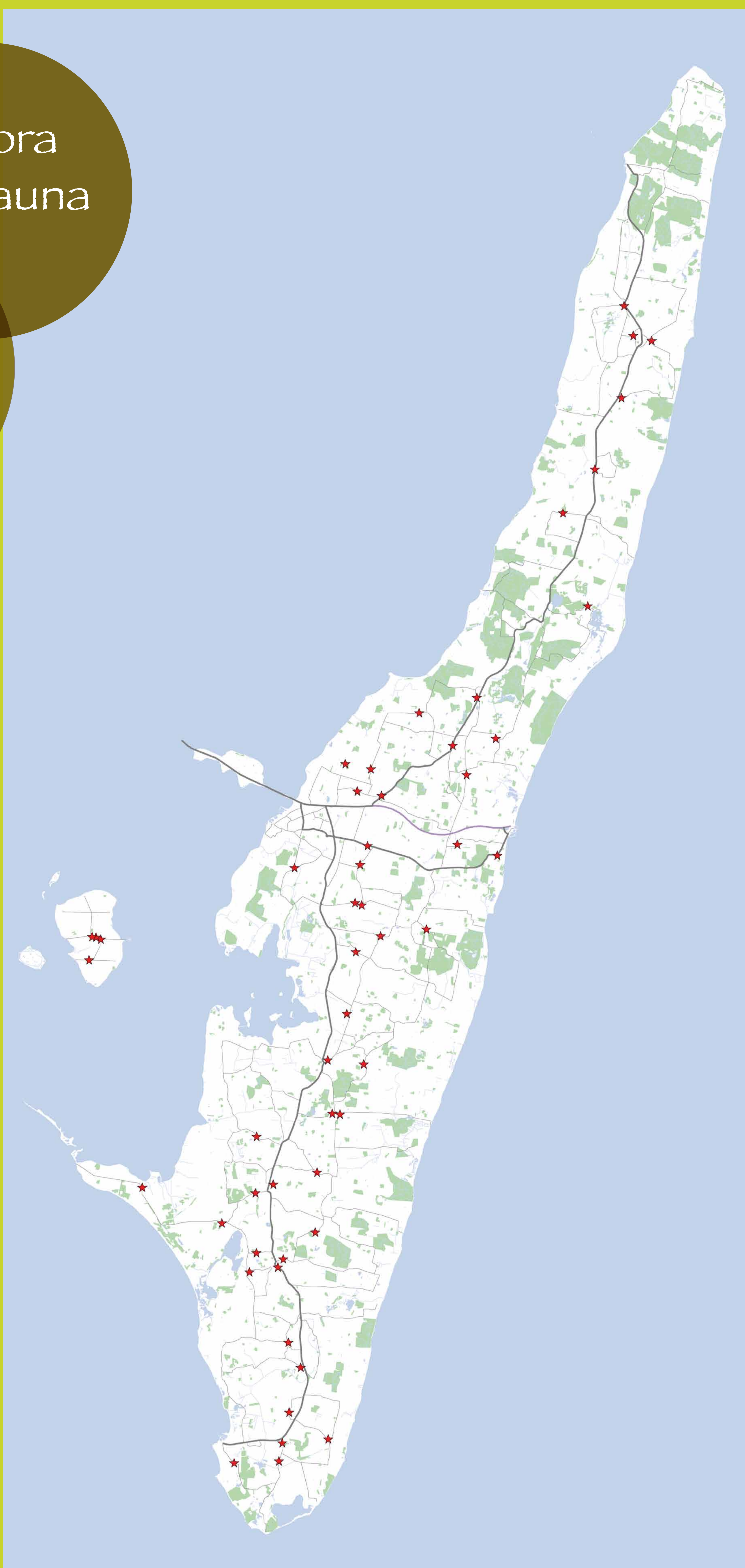
Benyttelse
& Formidling

Alle landsbyerne på Langeland har – eller har haft – et eller flere gadekær. Langeland har rundt regnet 50 gadekær, hvoraf omkring 30 er i Langeland Kommunes eje, fordi gadekær matrikulært set er en del af vejarealet (gadejorden).

Gadekær har ud over den naturmæssige og kulturhistoriske værdi ofte også rekreativ betydning og kan fungere som samlingssted for landsbyen.

En del af Langelands gadekær er i dag groet til og har derfor behov for en form for restaurering og pleje.

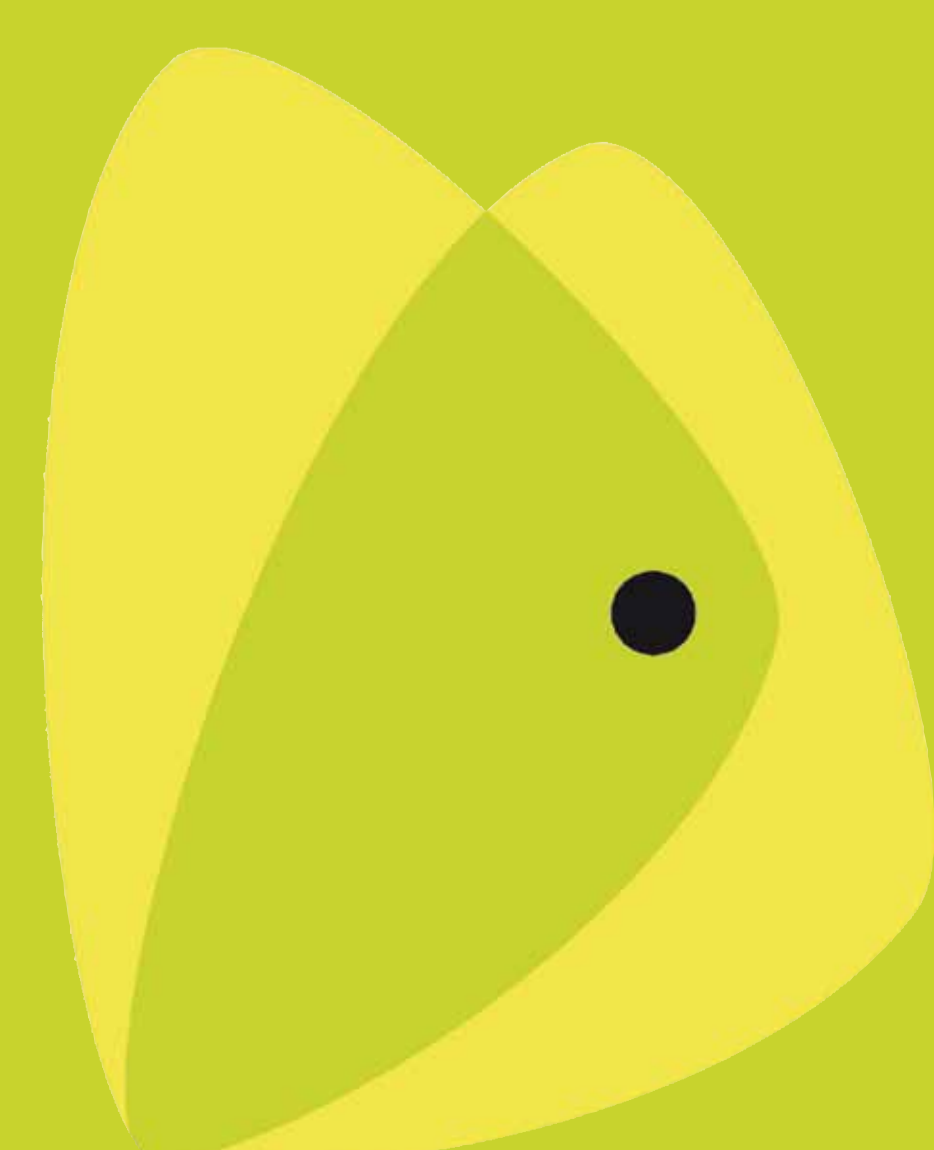
Nogle af de oprindelige gadekær er fyldt op eller ombygget til branddamme med lodrette betonvægge, men de fleste er i dag ikke længere i brug som branddamme og vedligeholdes derfor ikke mere.

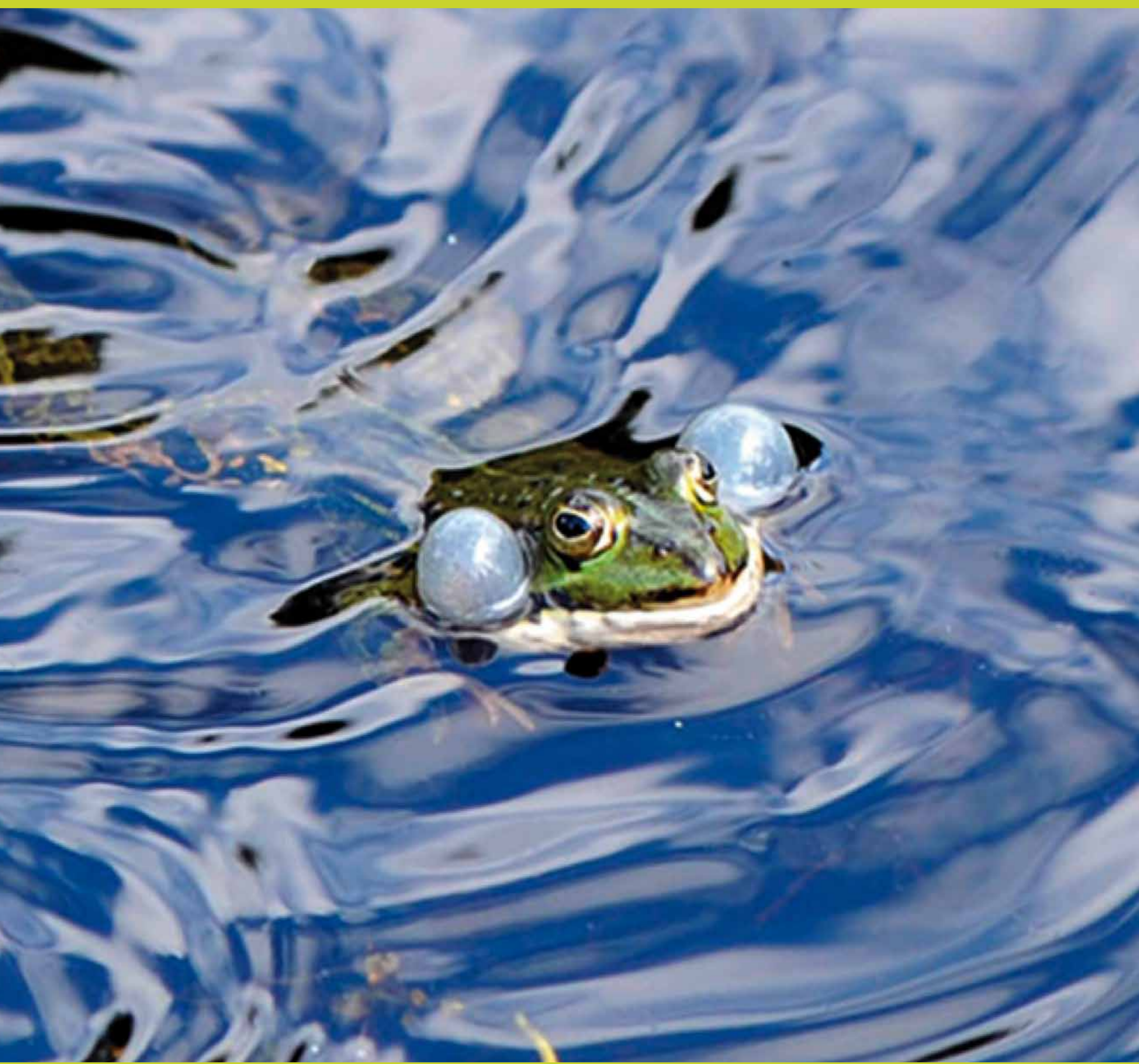
På opfordring fra Danmarks Naturfredningsforening på Langeland er der derfor blevet oprettet en gruppe med deltagere fra Langeland Kommune, Friluftsrådet, Bevaringsforeningen for Langeland og Strynø, Øhavsmuseet og DN-Langeland, der skal arbejde for naturforbedring, sikring og benyttelse af øens gadekær.

DN-Langeland og Langeland Kommune har foreløbig foretaget en overordnet registrering af knap 30 gadekær. Formålet er at sikre og forbedre de natur-, kultur- og rekreative værdier, der er, i og omkring de gadekær, der ejes af Langeland Kommune, og at kunne pege på hvordan og ved hvilke gadekær, der kan gøres en indsats, når de fornødne tilladelser og midler foreligger.

DN-Langeland håber desuden, at kortlægningen af gadekærenes værdier kan støtte arbejdet for at gøre det enkelte kærers flora og fauna bedre til glæde for naboerne. Ved at gøre gadekærenes natur-, kultur- og lokalhistorie kendt vil vi også gerne inspirere lokale kræfter til at gøre "landsbyens gadekær" til en naturoplevelse og et udflugtsmål for øens beboere.

2 Naturhistorie – flora og fauna

Opbygning af en landsby krævede ler, og ved at grave ler og gennembryde lerlagene, hvor der var trykvand eller kilder, kunne man skabe et gadekær med tilførsel af rent og friskt vand. Vandtilførslen og gadekærenes placering inde i landsbyen gør, at der flere steder på Langeland stadig findes en god flora og fauna i gadekærene.

Den kloakering, der er i gang i det åbne land på Langeland, betyder desuden, at flere gadekær fremover kan få bedre forhold, så der ved nænsom pleje og restaurering vil kunne skabes en øget biologisk mangfoldighed i øens kær.

Floraen og faunaen i og omkring gadekæret bestemmes af vand, lys og hvor næringsrigt, der er. De fleste gadekær på Langeland er ret næringsrige og giver derfor gode forhold for nærings-tålende arter som korsandemad og grøn frø, mens andre ikke nærings-tålende arter er mere sjældne.

På Langeland findes flere særligt beskyttede arter knyttet til gadekær. (bla. grønbroget tudse, stor- og lille vandsalamander, alle fra EU habitatdirektivets bilag IV).

Gadekær er såkaldt § 3-beskyttet natur og kræver derfor en dispensation og andre tilladelser, før man kan begynde restaurering og pleje. Vedligeholdelses-forpligtigelsen påhviler som udgangspunkt lodsejeren, og gruppen arbejder derfor også på at skaffe midler til vedligeholdelse, så det ikke kun er den enkelte lodsejer, der skal betale.

Tanken er, at der for hvert enkelt gadekær ses på, om det er naturværdien, kulturværdien eller den rekreative værdi, der skal fremhæves, så der kan vælges hvordan og hvad, der først skal tages fat på.

På baggrund af Naturstyrelsens ”gode råd i forbindelse med restaurering af gadekær” arbejdes der desuden på en vejledning for sikring, forbedring og benyttelse af Langelands gadekær.

DN·Langeland: Gode råd i forbindelse med restaurering af gadekær

Restaurering

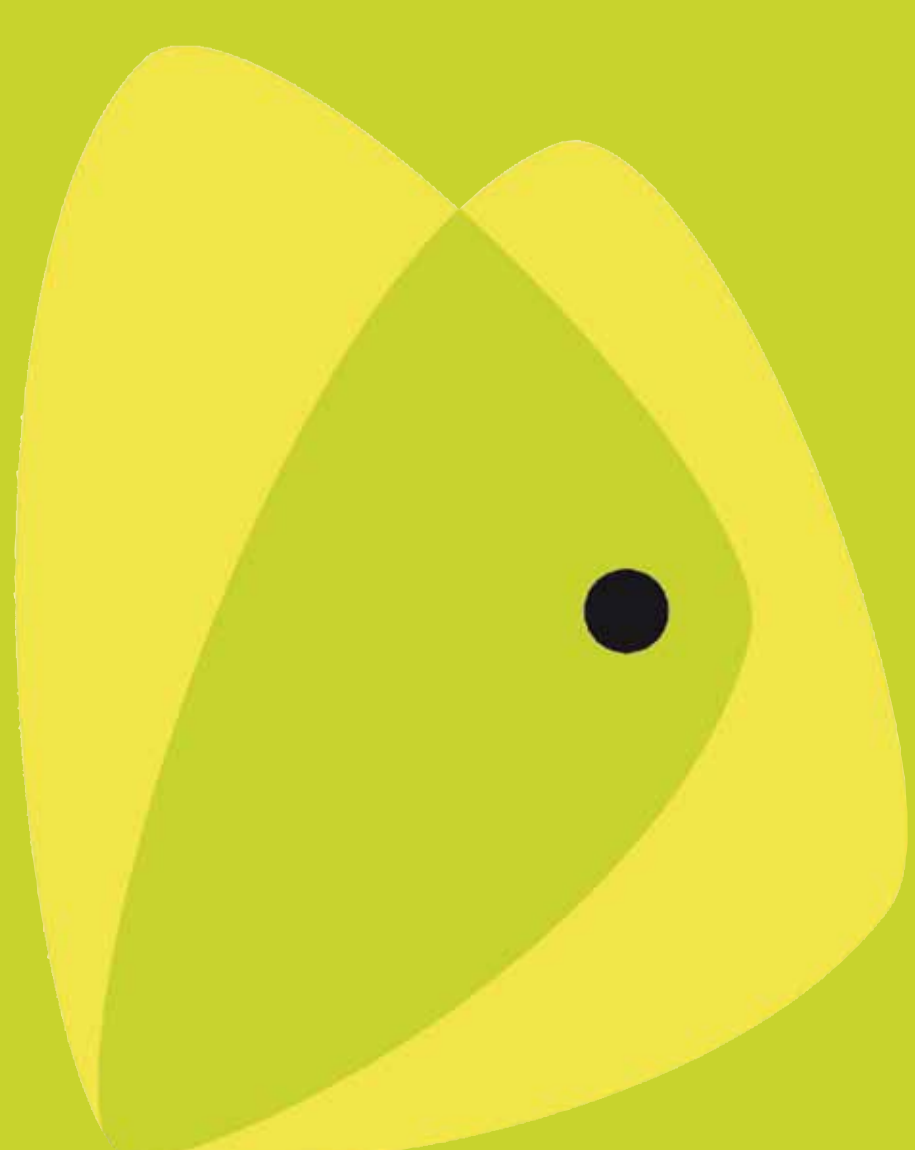
- Gadekæret skal have med mindst én skrånende brink (helst 1:5 – aldrig over 1:3)
- Betonvægge og -bund bør fjernes eller tildækkes
- Tønk i sikkerhed med hensyn til vandstand og brinker
- Gamle hegn bør fjernes nønsomt
- Til brinker skal anvendes ren råjord, helst ler.
- Se på muligheden for at inddrage tilstødende arealer
- Bevar eller genskab gamle stensætninger og nedkørsler m.m.
- Hold træer og buske på nordsiden

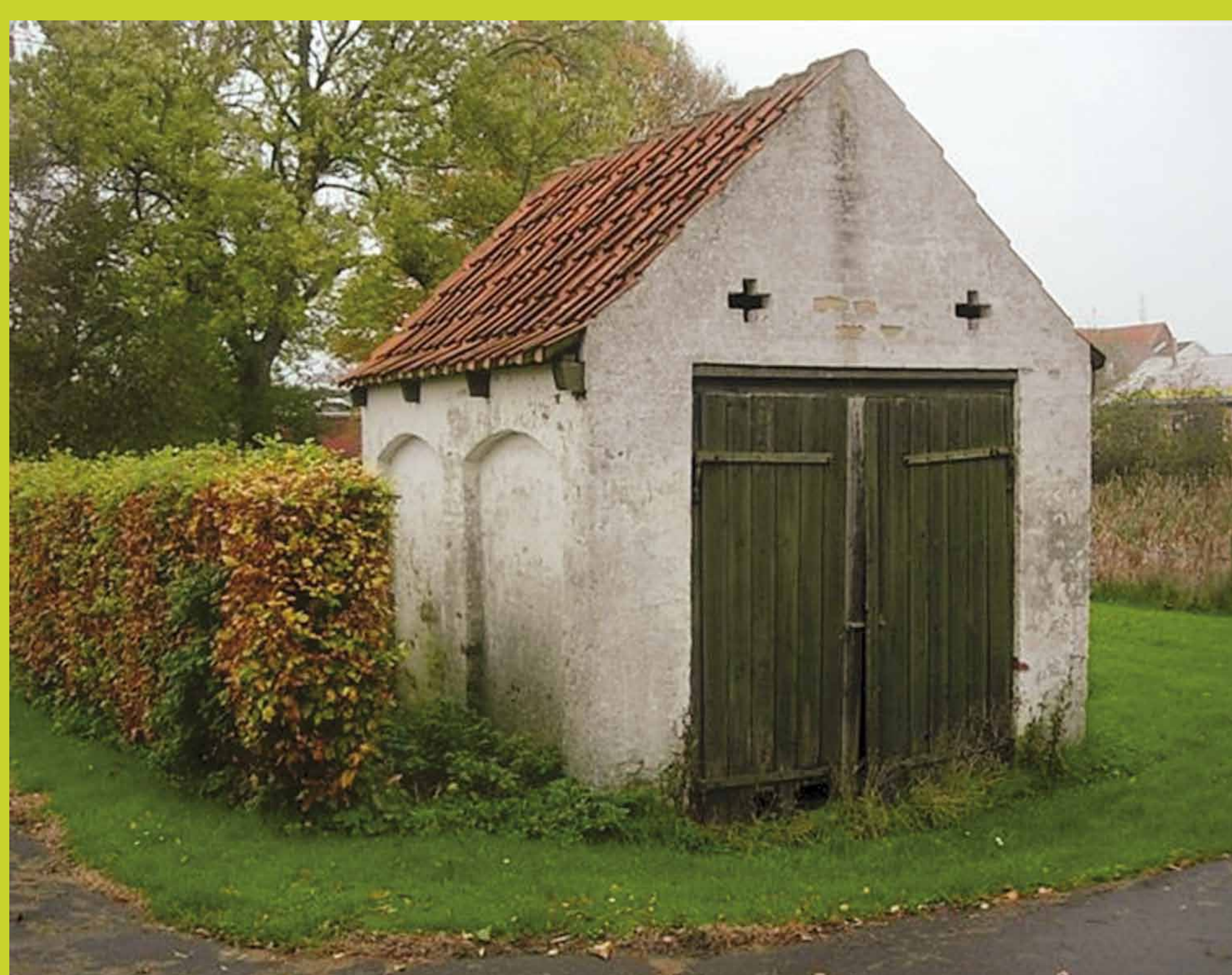
Oprensning

- Indhent oplysninger om tilløb, hvornår der er kloakeret og sidst oprenset
- Er der tvivl om renhed, så få en sedimentprøve undersøgt for tungmetaller
- Forurenende tilløb bør lægges uden om gadekæret (kloak, dræn, vej vand)
- Rent slam kan evt. deponeres på mark. Hør kommunen om tilladelse
- Gadekæret bør oprenses årligt med rive og net
- Oprenset materiale må ikke kunne nedbrydes og sive ud i gadekæret igen

Liv i gadekæret

- Udsæt ikke fisk i gadekær
- Hold ikke øender og gæs i gadekær
- Undlad at fodre
- Lad naturligt dyre- og planteliv selv indfinde sig
- Fjern overhængende grene
- Hold omgivelser åbne mod syd og vest
- Stenbunker tæt ved gadekæret giver overvintringsmulighed for padder
- En varieret vanddybde giver et varieret liv (0-2 m)
- Et lysåbent og næringsfattigt gadekær giver en god og varieret flora og fauna

Gadekær er oprindelig betegnelsen for et kær – naturligt eller gravet vandhul – i landsbyens fælles gadejord. Ofte er gadekæret – eller ”byens fælles vanding” – landsbyens ældste anlæg og udgangspunkt for byens placering i landskabet.

Gadekæret var vigtigt for landsbyen. Her vandede man dyrene, vaskede tøj, ”vandede” vogne, kar, ler, træ til bødkervarer og bindingsværk, vidjer til tøndebånd og kurve og siv og halm til simer. Og kæret var også stedet, hvor man hentede is til iskælderen.

Mange gadekær har en flad stensat bredprofil i den ene ende. Det var her, dyrene blev vandet, og vognene kørt ned. Gadekær havde desuden ofte en mere stejl stensat kant resten af vejen rundt med træde- og vaskesten, så der var nem adgang til vandet. Afhængig af jordbunden havde mange en stensat bund eller en lerbund, så der var fast bund, når der skulle arbejdes i gadekæret.

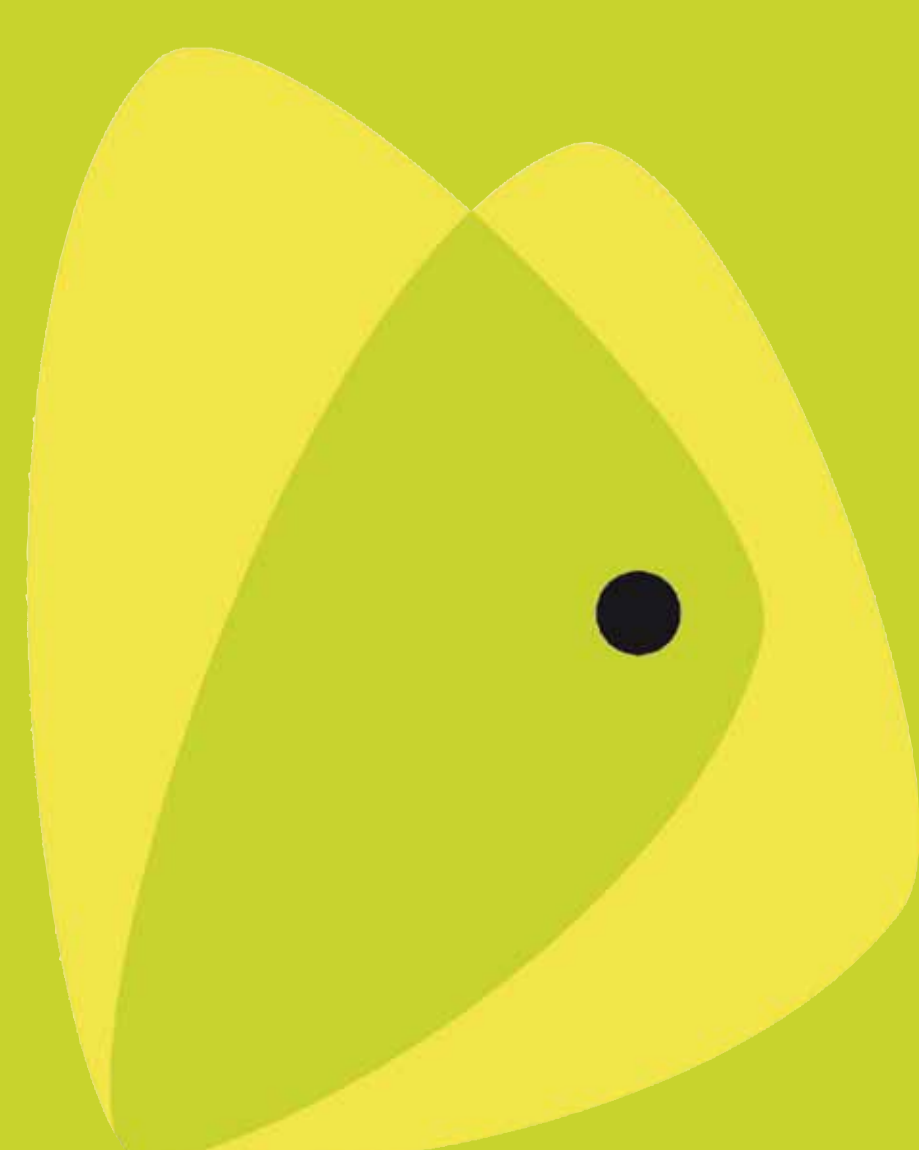
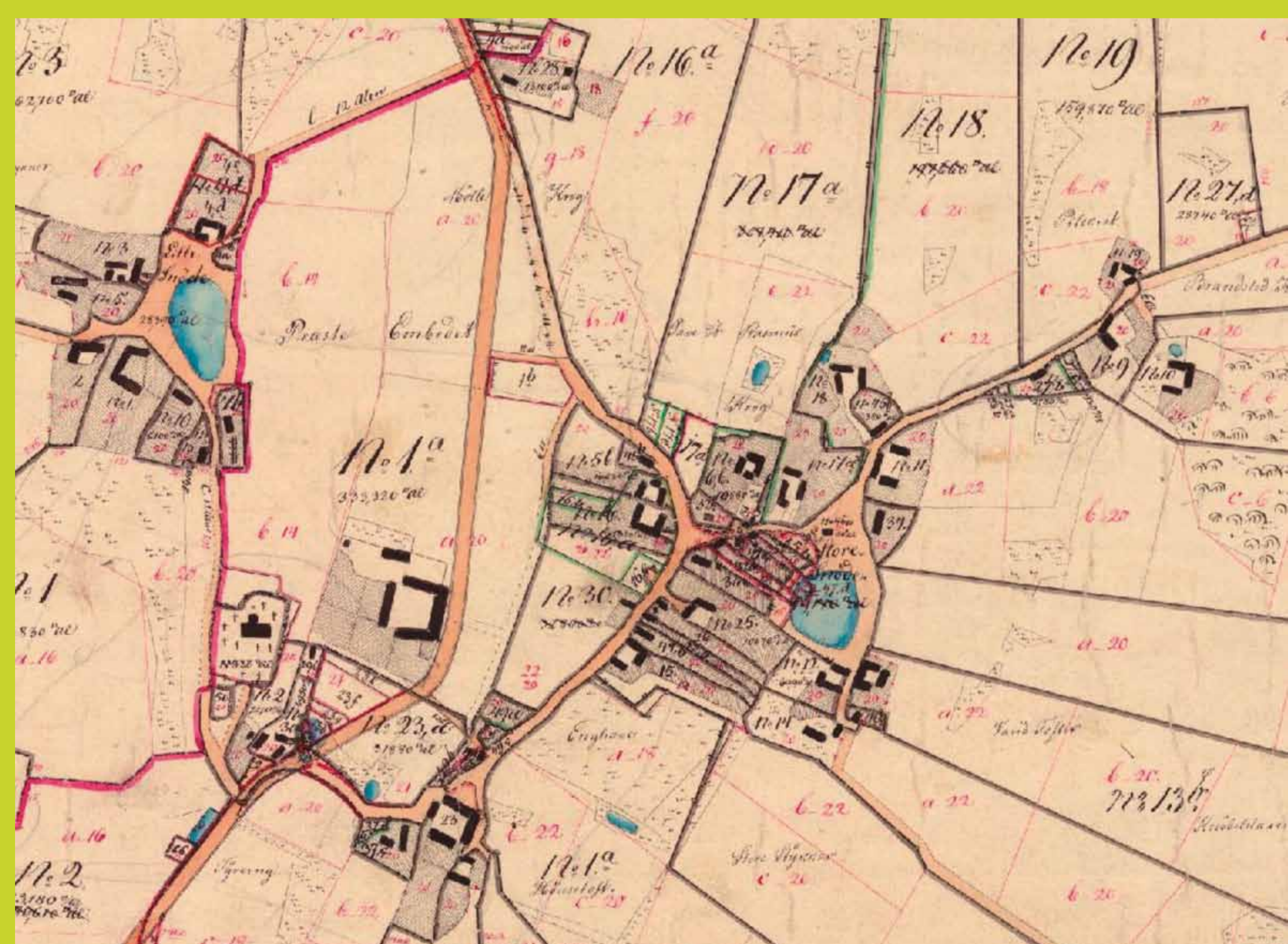

Gadekæret var også byens branddam, nogle med sprøjtehus, og bundslammet var vigtig gødning. Man måtte ikke vaske møgvogne af i gadekæret eller røde hør og hamp, fordi det gjorde vandet udrikkeligt. Gadekæret skulle helst oprensnes i tørre somre, men de nærmere regler for gadekærenes anvendelse er glemt, fordi der ikke var lovgivet om det. Reglerne for den enkelte landsbys fællesskab indgik ofte kun i de vider og vedtægter, der gjaldt i landsbyfællesskabets tid før udskiftningen. Udskiftningen fandt sted gennem anden halvdel af 1700-tallet og var på Langeland afsluttet omkring 1810.

Gadekæret var også mødested, legeplads og gadestævnet blev ofte afholdt her.

Enkelte steder, hvor landsbyer er helt nedlagt, er der i dag kun gadekæret tilbage. En del gadejord fik matrikel efter udskiftningen, hvor meget fællesjord blev skilt fra, og grundene i landsbyen fik matrikelnummer.

Nogle gadekær blev i løbet af 1900-årene reguleret som branddamme, afmærket med skilte, fik faste adgangsveje, faste betonkanter og trådhegn for at sikre, at de var tilgængelige ved brand. På Langeland er branddammene nu nedlagt og vedligeholdes ikke længere.

Udvalgte gadekær – en besigtigelse!

Tullebølle Gadekær:

Matr. 26 a Tullebølle By, Tullebølle. 570 m² vandflade, delvist stensat bund i sydende, 1 1/2 m dyb.

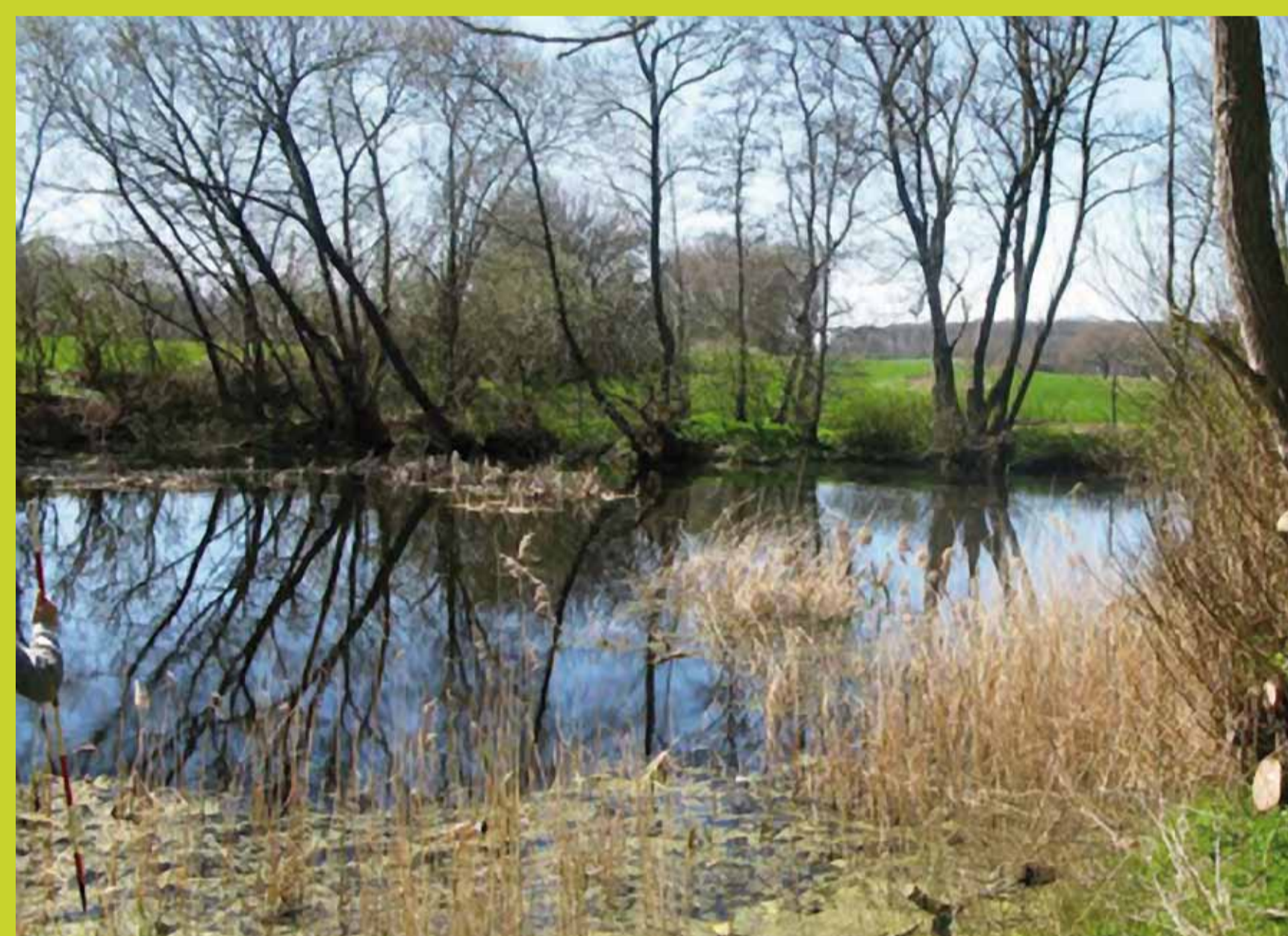
Natur: Flora: Hornblad, Hulsvøb, Haremad, Grøn Pil (skør), Gråpil, Kirsebær Kornel (selvsået?), Knippestar, Tagrør, Dunhammer (3 arter: Smal, Bredbladet, kun Korsandemad, Rødel (selvsået). Fauna: Grøn Frø (60+), Rørhøne (R).

Kultur: Tidl. branddam med stensatte kanter langs vest og østbred, betonkant langs nordbred og flad "vandingsprofil" i sydenden. Intakt bevaringsværdigt sprøjtehus (trønger til reparation), trådhegn rundt om hele vandfladen. En del skrald, dåser og gamle flasker i gadekøret.

Rekreativt: Grøespløene m. bænke ved sprøjtehus. Toet på Øhavsstien. Nabo til Tullebølle Kro.

Tiltag?: 1/2 delen af de selvsåede Rødel langs landevejen fjernes. Pil fjernes undtaget den gamle Grøn Pil i SV hjørnet der nønsomt bør opstammes og tyndes i toppen (spændende "eventyrtræ"). Kirsebærkornel bør bevares. Nønsom, men grundig oprensning/rydning af vanding i sydenden så der bliver mere lysåbent og bedre forhold for flora og fauna. Delvis oprensning i nordenden. "Solnedgangshjørne" i NØ ryddes og der opsættes bænke og etableres adgang.

Bemærkninger: Plantering af frugttrøer ved det vestlige matrikelstel afhænger af aftale med nabolodsejer. Fjernelse af det grimme trådhegn rundt om søen bør aftales med naboer idet hegnet sandsynligvis er tænkt som en sikring mod, at børn ikke falder i branddammen. Hegnet kan muligvis erstattes af en anden form for markering ("gadekoersgærde") men det nuværende har muligvis også en vis betydning for hvor meget skrald og gamle flasker der ender i gadekøret. Tullebølle Kro og beboere i området er positive over for en forbedring af gadekøret.

Frellesvig Gadekær:

Matr.30 Frellesvig By, Tullebølle.
570 m² vandflade (oprindeligt 1260 m²)

Natur: Ret nøeringsrig. Flora: omkranset af el, pil og hylde. Hornblad, Ru kulsukker, Liden Andemad, Gul Iris. Fauna: Grøn Frø, Gråand, Blishøne.

Kultur: Intakt "gadekoersgærde" langs vejen. Kun stensætning ved naboejendom. Vanding mod vejen?

Rekreativt: Ved cykelrute.

Tiltag?: Afrensning, kalkning, svejsning og maling af gærde. Nønsom støvning af pil. Stivning af træer langs hele bredden så der bliver mere lysåbent. Trønger umiddelbart ikke til oprensning. Der er ikke plads på den kommunale matrikel til borde/bænke, men på den skrånende (og lidt fugtige) bred/skrænt ud mod vejen kunne der udlægges en gruppe siddesten lig den der ligger i forvejen.

Bemærkninger: Virker fredeligt og uforstyrret, nabohus er ubeboet.

Lille Snøde Gadekær:

Matr. 19 Ll.Snøde By, Snøde.
1750 m² vandflade

Natur: Flora: Tagrør (1/3 af vandfladen), ingen andemad. Fauna: Grøn Frø (160+), stor og lille vandsalamander, Rudskalle (40+), blishøne, gråand.

Kultur: Stensat langs vejen. Afskoeringsdømmning langs sydsiden.

Rekreativt: Der slås og er adgang langs sydsiden. Toet på cykelrute.

Tiltag?: Ikke umiddelbart plads til borde/bænke langs vejen, men her kunne udlægges store siddesten. Borde/bænke kunne evt. opstilles ved sydsiden. Tagrørsarealet opdeles i 3 dele, - er slås hvert 2 år = hver del slås hvert 6 år - hvis både bestanden af padder og fisk skal bevares!

Bemærkninger: Flot lysåbent og relativt klarvandet gadekær (trods andehold og opfyldning fra naboer) tyder på god gennemstrømning og meget trykvand i området.

